

RÁCZ ANDREA⁵⁴

MINDENKI ÉS SENKI ÜGYE

A COVID-19 a gyermekjóléti és gyermekvédelmi rendszer strukturális hiányosságait is láthatóbbá tette, előrevetítve a járvány gazdasági következményeként a gyermekes családok helyzetének további romlását, a kirekesztett csoportok élethelyzetének kilátástalanabbá válását.

A gyermekvédelem fogalmát kétféle értelemben, szűkítő (a Gyermekvédelmi törvény hatálya alá tartozó ellátások és szolgáltatások által tematizált szakpolitikai terület) és bővítő (minden olyan társadalmi tevékenység, mely a 0-18 éveseket célozza) értelemben használjuk.⁵⁵ A gyermekvédelmi beavatkozások sikerének megítélése jellemzően hosszabb távon lehetséges. Egy társadalmi krízis következménye, annak pusztító ereje, demoralizáló hatása azonban hamar láthatóvá válik. Jelen írásban mindkét értelme felsejlik a gyermekvédelemnek, mert két olyan példát hozok, melyek annak a bizonyítékai, hogy a gyermekek és a gyermekes családok élethelyzete, legyenek akár jobb vagy rosszabb helyzetűek, lényegében nem ügye senkinek. Ha a gyerek „ügy” lenne, akkor látható lenne egy átfogó gyermekkor-politika, amely egységesen kijelölné az egészséges gyermekkor biztosításához szükséges támogatásokat, ellátásokat, rendszerben kezelve a családot.

Két példa, mely a gyermekvédelmi intervenciók értelmezési keretrendszerén belül máshova sorolandó: az egyik az örökbefogadással kapcsolatos jogszabályváltozások előkészítéséhez kapcsolódik, a másik pedig a járványügyi helyzetben az otthontanulásra, digitális oktatásra való átállás kérdésköre. A gyermekvédelmi intervenciók közül az utóbbi a szükségletorientált kivételes mezőbe tartozik,⁵⁶ melynek ismérve, hogy a gyermek természetes szükséglete az életkorának megfelelő tanulmányok folytatása, az állam részéről ez a szükséglet elismert, ugyanakkor egy alsó és felső életkori határral a szülőt arra kötelezi, hogy iskolába járjon a gyermek, ezek nem teljesülését pedig szankcionálja. Az örökbefogadás jogintézménye szakellátásban nevelkedő gyermekek esetében ezzel szemben a problémaorientált kivételes mezőbe tartozik, hiszen itt a vérszerinti családban olyan mérvű problémák vannak, hogy az állam a helyettesítő védelem biztosítására vállal kötelezettséget, bizonyos veszélyeztető bánásmódokat nem tolerál.⁵⁷ A helyettesítő védelem történhet az intézményes ellátásokat biztosításával (gyermekotthon) vagy az állam által konstruált családdal is (nevelőszülőség, örökbefogadó család). A két példa álláspontom szerint azért érdekes, mert a járványügyi helyzetben egyetlen közös tudással (társadalmi és szakmai szintű) rendelkezünk, ez pedig a *nem tudás* közös tudása. Ennek hátterében önmagában a járvány okozta bizonytalanság, és a gazdasági-társadalmi következmények beláthatatlansága állt világviszonylatban és nemzetállami kereteken belül is. A gyermekes családok életét a járványügyi helyzet jelentősen átrendezte, részben az otthoni munkavégzésre, otthontanulásra való berendezkedés, másrészt a családi jövedelmi helyzet bizonytalanságai okán.

54 ELTE TáTK Szociális Tanulmányok Intézete

55 Domszky András (1999) Gyermek- és ifjúságvédelmi alapvetés. Budapest: Államigazgatási Főiskola.

56 Szöllősi Gábor (2003) A gyermekvédelmi probléma mint társadalmi konstrukció. *Esély*, 2, 75–85.

57 Véleményem szerint a vérszerinti szülő kezdeményezésére történő örökbeadás is ide tartozik: a szülő körülményei nem alkalmasak a gyermek ellátására, az örökbeadás, mint jogi lehetőség ennek megoldására biztosított az állam részéről.

Elég hamar világossá vált, hogy az oktatáspolitikai a tanköteles korú gyermeket nevelő családokra terhelő az otthontanulást kötelezővé téve a tanulmányok folytatását digitális úton⁵⁸, úgy, hogy ennek sok esetben (a társadalom alsóbb rétegeiben) egyáltalán nem⁵⁹, vagy csak kihívások mellett (főként a középosztályban)⁶⁰ voltak meg a családi (a gyermekvédelmi szakellátás vonatkozásában pedig az intézményi) feltételei. A digitális oktatás eszköz- és tudásbeli hiányosságait pótló központi megoldások nem születtek, így a küzdelem minden érintett család osztályrésze lett. A megküzdés szintjét és sikerét a társadalmi státusz határozta meg, de a kormányzati intézkedések égető hiányával párhuzamosan a feszültség és a kilátástalanság minden tankötelezett korú gyermeket és fiatal nevelőt elért. Ide sorolhatjuk az érettségi és a továbbtanulási lehetőségek körüli bizonytalanságokat is. Fogalmazhatunk úgy, hogy a gyermekes családok oktatási frusztrációja az állam által univerzalizistikussá vált.

Mindeközben, amikor a tanulmányokat folytató gyermekeket nevelő családokat elismerhetnénk heroikus küzdelemben, új oktatáspolitikai irányok is napvilágot láttak, gondoljunk csak az iskolaórság tervezett bevezetésére.⁶¹ Hogyan tekintsünk az iskolára, mint szocializációs színtérre, ha az iskola egy olyan hely, ahol gumibotra és bilincsre is szükség lehet az erőszakmentesség fenntartása érdekében? Bár az intézkedés csak bizonyos iskolákat érint, ahol a pedagógusok erre nyitottak, sőt maguk megnyugtatóra – pedagógiai eszközök hiányában – igénylik a rendőri jelenlétet, mégis az az érzésünk, hogy az iskoláról mint társadalmi intézményről nehéz lesz úgy gondolkodni, hogy egy gazdag pedagógiai módszertan mellett a felnövekvő generációk hátránykompenzálását, esélyeik növelését, tudásuk elmélyülését és sikeres felnőtté válását szolgálja.⁶² A középosztályt kiszolgáló sem lehet így tekinteni az iskolára, ha csak nem nevezzük át valami másnak, ami megkülönbözteti a rendőri jelenlét által garantált erőszakmentes iskolától. Morálisan biztosan nem. Ezen a ponton érdemes kitérni a gyermeki jogok védelmére és széles körű érvényesítésére, amikor is egy gyermekekért létező intézményről a jogalkotó azt gondolja, hogy épp a gyermekektől kell megvédeni.⁶³

Ez átvezet minket a másik példára, mely intézkedéscsomag többek között az örökbefogadó szülőknek szóló – jelenleg kötelezően előírt – képzést tervezi opcionálissá tenni.⁶⁴ Fontos megjegyezni, hogy az elmúlt években mind a hazai, mind a külföldi örökbefogadások száma nőtt. A legtöbb gyermek gyermekotthonokból és nevelőszülőktől (60%) kerül örökbefogadó családba, ami azt jelenti, hogy az örökbefogadás előtt már a gyermek a gyermekvédelmi rendszerbe került a család anyagi, életvezetési problémái, a gyermek veszélyeztetése, elhanyagolása vagy bántalmazása miatt. A vérszerinti szülők a sok esetben anyagi problémáik megoldásához

58 Lásd a Gyerekjogi Civil Koalíció állásfoglalását: <https://unicef.hu/igy-segitunk/hireink/a-gyerekjogi-civil-koalicio-javaslati-a-koronavirus-krizisben>

59 Néhány példa: <http://ckpinfo.hu/2020/06/14/digitalis-tanrend-mi-tortent-a-hatranys-helyzetu-teruleteken/> <http://ckpinfo.hu/2020/06/14/digitalis-tanrend-mi-tortent-a-hatranys-helyzetu-teruleteken/> vagy <https://24.hu/belfold/2020/04/15/koronavirus-digitalis-oktatas-hatranys-helyzetu-gyerek/>

60 Lásd pl.: https://index.hu/techtud/2020/03/25/epul_a_digitalis_pedagogiai_babel_tornya/

61 Lásd pl.: https://index.hu/belfold/2020/06/13/nemcsak_rendorbol_lehet_iskolaor/

62 Lásd a Gyerekjogi Civil Koalíció állásfoglalását: <https://unicef.hu/ezt-tesszuk-itthon/gyerekjogi-koalicio/iskolaorsegrol-szolo-allasfoglalas>

63 A parlamenti vitát lásd (19103-19105): <https://www.parlament.hu/documents/10181/1569934/ny200608.pdf/0c973209-432e-b861-ef77-aef1c089e8cc?t=1591939250927>

64 Lásd a Gyerekjogi Civil Koalíció szakmai álláspontját: <https://unicef.hu/ezt-tesszuk-itthon/gyerekjogi-koalicio/allasfoglalas-orokbefogadas-jogszabaly-modositas>

nem kapnak segítséget a gyermekvédelemben nevelkedés idején, hogy gyermeküket hazavihessék. 2017-ben közel 2000 gyermek volt örökbeadható, az örökbefogadások száma pedig meghaladta az 1000 főt. Az örökbefogadásra alkalmas házaspárok és egyedülállók száma 2800 fő körüli.⁶⁵ A képzés szükségességének kérdésében a szakma és a széles közvélemény is egységes 66, hiszen egyértelmű, hogy a szülőségre való felkészülés a gyermek és az örökbefogadó szülő számára is fontos, különösen akkor, ha egy traumatizált gyermek sorsának tartós rendezéséről van szó. A képzés mind a gyermek hozott sérüléseinek a feldolgozása, mind az örökbefogadó szülő élettraumáival való szembenézése szempontjából nélkülözhetetlen eszköz. A képzés megnyit, sokszor sebeket feltép, családi titkokat felszínre hoz, majd segít interpretálni, közösen gondolkodni, nyugvópontra jutni és tudást szerezni, olyanról, amiről előzőleg mit sem sejtünk. Arról, hogy milyen születés előtti és/vagy utáni traumával nem a vér szerinti családban nevelkedni, mely az örökbe fogadott gyermeknek ciklikusan visszatérő téma az identitáskeresés folyamatának különböző állomásain. Az örökbefogadással számos gyermek szerető családra talál, de ha ezektől a családoktól az állam, miközben egy új családot konstruál, elveszi a szakemberek által támogatott felkészítés lehetőségét, valójában elismeri, hogy úgy preferálja a jobbmódú családokat a vér szerinti szülők ellenében, hogy figyelmen kívül hagyja a gyermeki jogokat és lenézi a „tisztas” középosztálybeli, örökbefogadásra alkalmasnak tartott szülőket.⁶⁷

Álláspontom szerint e két kiragadott példa azért szemléletes, mert a járványügyi helyzet egy krízishelyzet, és mint minden krízishelyzet, lehetőséget teremt a tanulásra, új stratégiák kialakítására, új együttműködések kidolgozására, belső építkezésre. A pandémia mint külső tényező miatt romló gazdasági-társadalmi helyzetet a gyermekeket és gyermekes családokat segítő intézményi szintről – annak diszfunkcionalitásai miatt – nem erodálhatjuk tovább. Átgondolt gyermekkor-politika hiányában a gyermekek ügye egyszerre mindenki és senki ügye. A gyermekek ügye közös felelősségvállalásra kell, hogy épüljön, mely olyan jóléti és védelmi szolgáltatásokat feltételez, mely a gyermeki szükségletekre valós időben reflektál, perspektívába helyezve a gyermekek társadalmi mobilitási és integrációs esélyeinek növelését. A gyermekvédelmi kutatási irányok közül hozzám a kritikai megközelítés áll a legközelebb, mely a COVID-19 kapcsán arra a kérdésre keresné a választ, hogy „Merre tovább gyermekvédelem?”. A hozott példák azonban a „Még meddig?” kérdés megválaszolását sürgetik.

65 KSH (2018) Statisztikai tükör. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/orokbefogadas.pdf>

66 Az örökbe adottként nevelkedett és örökbefogadó szülőként véleményüknek hangot adó közszereplők megszólalása a közvélemény álláspontját formálta és több mint 15 ezer aláírás gyűlt össze a képzés megszüntetése ellen. Érintetti véleményként lásd: https://index.hu/kultur/2020/06/03/rohrig_geza_toth_kriszta_grecso_krisztian_tompa_andrea_kollar-klemencz_laszlo/ és <https://szabad.ahang.hu/petitions/maradjon-kotelezo-az-orokbefogadok-felkeszito-tanfolyama>

67 Az Országgyűlés 2020.06.16-án végül elfogadta a törvényjavaslatot. Lásd: https://m.hvg.hu/itthon/20200616_orokbefogadas_torveny_tanfolyam_szavazas